© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

Birgitta Odén

Kvinnostrategier i studentmiljö

Den kvinnohistoriska forskning som under 1960-talet vuxit fram i samband med nyfeministiska strömningar har aktualiserat problem kring kvinnor inom de intellektuella yrkena och kvinnors kamp för jämställdhet i männens värld. De hittills osynliga kvinnorna skulle lyftas fram, få en historia, öka sin självrespekt. Kvinnors utbildning blev då ett viktigt forskningsfält — vägen till en förändrad kvinnotillvaro.

Kvinnors tillträde till universitetsutbildning blev också titeln på ett kapitel i Lunds universitets historia, skrivet av Jörgen Weibull under 1960-talet (1968). Lundahistorikern Greta Wieselgren visade i arbetet *Den höga tröskeln* (1969), hur lång vägen var från rätten till utbildning till rätten till kvalificerade yrken. Göteborgshistorikern Beata Losman skildrade i *Kamp för ett nytt kvinnoliv* (1980) de inre konflikterna mellan två kvinnoroller — den intellektuellt/konstnärliga och den vårdande. Nyligen har Ann-Sofie Ohlander i flera artiklar djupgående analyserat den forskande kvinnans möte med ett manligt forskarsamhälles uttalade eller outtalade fördomar.[1]

Mitt eget intresse för universitetet som social miljö har länge varit inriktat inte på enskilda individer utan på kollektivet, inte på en bestämd tidsmiljö utan på förändringen av tidsmiljön och de mekanismer som ledde till förändring.[2] Den grupp jag här skall lägga till grund för min analys är Lunds universitets studentskor och förändringarna i deras aktionsmönster för att nå sina mål i en mansdominerad värld.[3]

Men det var inte bara kvinnohistorien som aktualiserades under 1960-talet. De nya historiematerialistiska tolkningsramarna, som började tillämpas i större skala just under kvinnohistoriens genombrottsår, riktade forskningens sökarljus på övergången från den feodala samhällsstrukturen till den kapitalistiska. I detta nya ljus framträdde ett hittills föga uppmärksammat fenomen: associationerna, föreningarna, folkrörelserna.[4] *Kvinnorörelsens* historia — tidigare behandlad av uppsalahistorikern Lydia Wahlström i en halvt glömd volym — blev, insatt i sin samhälleliga kontext, ett ytterligt intressant forskningsområde, som behandlats av flera forskare: Eva Åsbrink, Greta Wieselgren, Karin Widerberg, Helena Streijffert, Inger Hultgren och nu nyligen Christina Carlsson. [5] Men också den lundensiska kvinnliga studentrörelsen blev föremål för studier, främst genom Ingegerd Wedins insatser.[6] Möjligheten att ställa den centrala svenska kvinnorörelsen i relation till den lokala och specifika tedde sig lockande.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

För den här aktuella frågeställningen har den teoretiska utgångspunkten varit stockholmshistorikern Yvonne Hirdman, som introducerat en modell för studier av kvinnostrategier.[7] Så här ser hennes "karta" ut:

Föreställningar om könens likhet

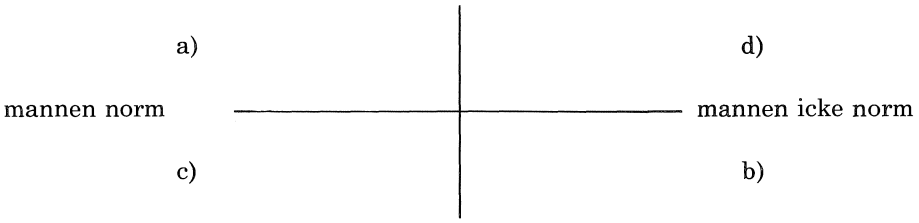

Föreställningar om könens olikhet

Modellen används av Hirdman för att tentativt beskriva olika stadier i kvinnorörelsens historia.

Hirdman finner att den tidiga emancipationsideologiska kvinnorörelsen arbetade med strategien a) — män och kvinnor är lika och mannen är norm. Mot detta bröt sig Ellen Keys feminism, som ligger inom b)-positionen — män och kvinnor är olika och kvinnans särart måste skyddas från manliga normbildningar. En annan strategi från särartsideologin var c)-positionen — könen var olika men männen var normen. Kvinnor måste professionaliseras. Detta var mellankrigstidens kvinnostrategi. Till slut finner Hirdman d)-positionen antydd i vissa utopiska föreställningar inom nyfeminismen — män och kvinnor är lika men kvinnors liv och värden borde vara norm.

Vad modellen emellertid inte helt förmår förklara är förändringar från ett stadium till ett annat. I denna artikel ägnas därför särskild uppmärksamhet åt att söka förklara förändringarna mellan olika strategier.

Hirdman söker förklaringen i hotbilder, som hon anser nådde kvinnorörelsen *utifrån*. Min teoretiska utgångspunkt är en annan. Förändringar förklaras bäst som successiv förändring inom rörelsen. En rörelses strategi ändras och anpassas genom den kollektiva erfarenheten av en tidigare generations vinster och förluster i kampen för ett övergripande mål. Vinsterna assimileras inom det självklaras sfär, som man inte behöver argumentera för, medan reparationer av förlusterna blir styrande i den nya strategin. Inspirationen till en sådan tolkningsram kommer från lundahistorikern Ingrid Millbourn, som i sin kommande avhandling utvecklar en liknande teoretisk modell för studiet av ideologisk förändring.[8]

Källmaterialet för denna studie har varit Lunds kvinnliga studentförenings arkiv och Hilma Borelius' arkiv, kombinerat med personliga erfarenheter från "delaktighet" i det studerade fenomenet — både en fördel och en risk.[9]

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

Mitt bidrag till frågeställningen Lunds studentskor och kvinnorörelsen kommer att lyfta fram skilda perioder — eller generationer — under de 107 år av kvinnors närvaro vid Lunds universitet i avsikt att belysa både den sociala struktur och den kulturella mentalitet, som skapade handlingsramarna för Lunds studentskor. Det jag kommer att rikta sökarljuset på är kvinnorörelsens strategi — och lundastudentskornas.

2.

Lunds första studentskor var få till antalet. Trots att rätten att studera vid universitetet tillerkändes kvinnor 1873 — inom medicinsk fakultet redan 1870 — inskrevs de första studentskorna i Lund först 1880. Under 1880-talet studerade blott ett 15-tal kvinnor i Lund. Åren 1890—99 inskrevs inte mer än 28. I medeltal fanns 12—14 kvinnliga studenter i Lunds studentkataloger under denna tid.[10] 1899 kunde Folkets tidning meddela att 13 studentskor det året fanns vid universitetet.

Lunds universitets utmärkta historik saknar uppgifter om könsvariabeln vid analysen av de växande studentgruppernas sociala och geografiska rekrytering. Men redan skolförhållandena — svårigheten för flickor att erhålla mogenhetsexamen — talar för att de få studentskorna tillhörde en kulturell elit och rekryterades från några få städer. Hälften var i själva verket professorsdöttrar från Lund.[11]

De fåtaliga studenskorna kom in i en totalt mansdominerad värld. Professorerna var män, akademisekreteraren var en man, akademiräntmästaren var en man, kamraterna var män, kustoderna var män. Även den förste gymnastikläraren för kvinnliga studenter var en man. Kvinnliga docenter fick man först så småningom: Hilma Borelius i modern litteraturhistoria 1910, Marianne Mörner i franska 1917 och Asta Kihlbom i engelska 1930 — kvinnliga professorer först på 1960-talet.[12]

Lunds studentskor var således vid sekelskiftet och decennierna därefter en mycket liten, exklusiv grupp i en mansstrukturerad miljö, som länge präglades av hårt motstånd mot kvinnor i karriären.[13] Men utanför murarna arbetade den organiserade kvinnorörelsen för kvinnors rätt till utbildning, till yrkesarbete, till myndighet. En kvinnorörelse som — vilket Gunnar Qvist övertygande visat — föddes ur strukturella problem i 1800-talets samhälle: den ökande andelen ogifta och oförsörjda kvinnor i den växande medelklassen.[14]

Detta om den sociala strukturen och mentaliteten. Och så till strategin.

Som tidigare nämndes var associationer, folkrörelser och föreningar det tidstypiska uttrycket för människors behov att skydda sina intressen och nå sina mål i ett samhälle, där de feodala strukturerna sedan länge var upplösta och nya grupperingar kristalliserade ut sig i klasser, yrkesgrupper, intressegrupper. Även Lunds manliga studenter associerade sig i olika föreningar — ämnesföreningar, sångföreningar, diskussionsföreningar.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

I Uppsala hade en kvinnlig studentförening bildats 1892 för att tillvarata studentskornas intressen.[15] Året efter hade den unga studentskan Hilma Borelius, professorsdotter i Lund, inbjudits till Uppsala. Hemkommen sökte hon starta en kvinnlig studentförening i Lund. Det gick trögt. De få flickorna föredrog att samlas privat. Men vid sekelskiftet kom en ny generation kvinnliga studenter till Lund, som trodde på organisering kring det kvinnliga kamratskapet. 1900 fick även Lund en kvinnlig studentförening. Nio studentskor samlades 1/11 1900, instiftade föreningen och valde litteraturhistorikern Hilma Borelius till sin första ordförande.[16] Waldemar Bülow, Folkets tidnings energiske redaktör, skriver till Hilma Borelius redan den 2 november för att få information om ändamålet och verksamhetssättet, "ett meddelande härom skulle av allmänheten mottagas med stort intresse.[17]

Höstterminen 1902 — då den första medlemsmatrikeln skrevs — var antalet medlemmar i föreningen 24. Hilma Borelius, nu fil.lic., var ordförande och fil. kand. Louise Petrén, en ung matematiker och prästdotter, blev vice ordförande. Nästa år kunde man enrollera även Anna Bugge-Wicksell, en portalgestalt inom nordisk kvinnorörelse, nu med postadressen Linero.[18] Under de följande åren växlade medlemmarna som naturligt är, men antalet stannade kring 30. Några kom som flyttfåglar, andra förblev trofasta — bland dem Anna Wicksell. Hösten 1911 gjorde Asta Kihlbom sin entré i föreningen, nyexaminerad studentska från Mariestad.

Vad var då avsikten bakom organisationssträvandena? Uppsalaföreningen lyckönskade nykomlingen med ord som visar att avsikten primärt var att vinna större sammanhållning och kamratanda inom den egna kretsen, men därutöver skulle organiseringen kunna ge en fastare yttre hållning och större *inflytande.* I föreningens egna protokoll står blott, att avsikten var att genom samkväm, föredrag och diskussioner verka för en närmare sammanslutning mellan de kvinnliga studenterna.

Förverkligandet av det första målet framgår av föreningens protokoll, räkenskaper och korrespondens. Klubbaftnar, utfärder till Dalby och Torup, julfester, dansaftnar, karnevalsupptåg och träffar med danska studentskor förde studentskorna samman. Glädjen över föreningen är inte att ta miste på. Anslutningen till mötena var god. Minnesuppteckningar lovprisar kamratskapet. Mer seriösa program gällde den akademiska kvinnans vanskliga läge på arbetsmarknaden, likalönsfrågan och rätten att behålla arbetet efter giftermål.

I kooperativ samverkan skapades redan 1906 ett kvinnligt studenthem i Östra Mårtensgatan och 1915 — efter en donation genom professorskan Maria Ribbings försorg — ett nytt i Stora Algatan.[19] Studentskehemmet, särboendet, drömmen om en samlingsplats, går som en röd tråd genom kvinnliga studentföreningens annaler fram till den invigning av Studentskegården, som skedde 1937.

Men hur förverkligades det andra målet: det aktiva, utåtriktade arbetet? Kvinnliga studentföreningen som kvinnorörelse?

Kvinnorörelsens centrala problem vid sekelskiftet var rösträtten.[20] En av de tidigaste handlingarna i föreningens arkiv är uppropet *Till Sveriges kvinnor*

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

1902 från Föreningen för kvinnors politiska rösträtt. Två uppsalahistoriker stod som undertecknare under uppropet — Lydia Wahlström och Alexandra Skoglund — men inga lundastudentskor fanns med.

Hilma Borelius ville utnyttja Kvinnliga studentföreningen som plattform för en förankring av kvinnorösträttssträvandena i Lund. Vid ett möte i oktober 1902, redan innan uppropet anlänt, hade man diskuterat den kvinnliga rösträtten. Men när nu frågan om Kvinnliga studentföreningens roll i arbetet väcktes, så skilde sig meningarna, debatten blev livlig och sluten omröstning måste tillämpas. Först efter ytterligare tre möten fick styrelsen fullmakt att utlysa ett offentligt rösträttsmöte på Akademiska föreningen i avsikt att bilda en lokal förening för kvinnlig rösträtt. På Anna Wicksells förslag hade man inför mötet kontaktat Lunds socialdemokrater. När mötet beslöt utse en interimsstyrelse för den nybildade rösträttsföreningen så ingick även "arbeterskan Anna Grek" i denna.[21]

Lunds studentskor — åtta till antalet men *organiserade* — hade lyckats genomföra en politisk aktion för kvinnorörelsen. En ny kvinnoförening hade bildats.

Hilma Borelius' kampvilja växte. I *Statsvetenskaplig tidskrift* 1908 utvecklade hon sin väl genomtänkta syn på den kvinnliga rösträttens rättsfilosofiska grunder — delvis i polemik mot majoriteten inom sitt eget parti, högerpartiet. Hon menade att statsnyttan krävde, att kvinnliga erfarenheter skulle kunna påverka lagstiftningsarbetet. Hilma Borelius blev snart ett ledande namn i kvinnorösträttsrörelsen och placerade även Lund på kartan över kamporganisationer för kvinnlig rösträtt.[22] 1917 agerade Kvinnliga studentföreningen för andra gången i rösträttsfrågan, även denna gång inte utan intern opposition.

Ett annat område, där Kvinnliga studentföreningen gjorde en insats, gällde fredsrörelsen.

Fredsrörelsen — vid sekelskiftet egentligen den organiserade pacifismen — kan naturligtvis inte ses uteslutande som en del av kvinnorörelsen.[23] Men uppenbart är, att det finns ett starkt personsamband mellan kvinnorörelse och fredsrörelse, i Lund representerat av Anna Bugge-Wicksell, aktiv medlem i *Sveriges kvinnliga fredsförening.*

När Hilma Borelius år 1900 ville locka Kvinnliga studentföreningen till diskussion om fredshopp och värnplikt, svek studentskorna. Unionsfrågan hade gjort pacifismen kontroversiell. Diskussionen måste inställas. Bättre gick det 1905, när Anna Wicksell föreläste om fredsrörelsen. Två år senare förslog Louise Petrén att Kvinnliga studentföreningen skulle ta initiativet till en fredsförening i Lund. Även detta väckte motstånd. Pacifismen identifierades vid denna tid med socialism, antimilitarism och internationalism. Trots detta vågade högerkvinnan Hilma Borelius ställa sig bakom aktionen och en ny förening kom till på studentskornas initiativ: *Lunds fredsförening.*

Kvinnorna, freden och kriget dök upp då och då under de följande decennierna. I debatten om kvinnlig rösträtt under första världskriget knöts som bekant ofta stora förhoppningar till kvinnornas fredsvilja. Men först på 1930-talet

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

blev fredsfrågan mera brännande. *Internationella kvinnoföreningen för fred och frihet* skrev till lundastudentskorna och efterlyste samarbete 1934, men det ledde inte till någon åtgärd. Nästa år organiserade samma förening en fredsdemonstration i Lund under mottot: "Kvinnornas uppbåd för freden." Efter en lång debatt beslöt föreningen med 20 röster mot 8 att deltaga i demonstrationen. Beslutet ledde till kris i föreningen och bröt upp den solidaritet som tidigare härskat. Två medlemmar utträdde ur föreningen, tre i styrelsen reserverade sig.

De organiserade lundastudentskornas andra mål — att få inflytande — ledde således i bägge fallen till inre konflikter. Politiska motsättningar bröt sig mot könssolidariteten och minskade föreningens slagkraft i samhället. Så skedde också, när andra politiskt brännbara ämnen diskuterades, t.ex. ålderdomsförsäkringsfrågan, kvinnlig värnplikt och aktivt socialt arbete bland fabriksflickor.

Den strategi vi möter bland Lunds studentskor före första världskriget svarar nära mot den emancipatoriska kvinnorörelsen kring sekelskiftet. Män och kvinnor var i princip lika, men mannen var norm. Det var männens liv som skulle erövras med hjälp av nya lagar till skydd för nya rättigheter. Kvinnorna skulle nå sina positioner med männens strategier: organisering.

Om lundastudentskornas kvinnokamp under seklets två första decennier var byggd på en emancipatorisk strategi, så finns det tendenser till en förändrad strategi vid periodens slut. Hilma Borelius noterar i efterhandsperspektiv att under ett senare skede, så skulle kvinnliga studentföreningen sannolikt inte ha startat en rösträttsförening.[24] Sällskapligheten blev dominerande. Den emancipatoriska ambitionen föll bort.

Men bakom den nya "sällsskapligheten" fanns den nya självkänslan, kvinnligheten som särart, den mentalitet som skulle prägla mellankrigstidens lundastudentskor.

3.

Höstterminen 1917 skedde en spektakulär uppgång i antalet medlemmar i föreningen. Inte mindre än 73 studentskor registrerades i matrikeln. Trenden höll i sig. Detta sammanhängde med den snabba ökningen av kvinnliga studenter — från 130 1920 till över 400 1929.[25]

Åren efter kriget var en genombrottsperiod för kvinnorörelsen med idel segrar: rösträtten 1921, behörighetslagen 1923, gift kvinnas myndighet 1921. Antalet flickor som sökte till universitetet för sin utbildning steg raskt. Med detta ändrades den sociala strukturen bland Lunds studentskor. Flickorna kom från allt fler städer, som nu fått dimissionsrätt för flickor. Rimligen breddades också den sociala basen för rekryteringen. Flickor utan akademiska traditioner kom till universitetet i större utsträckning än förr, även om fortfarande akademiker och läkare var överrepresenterade bland studentskornas fäder. De nya studentskorna var inriktade på yrkesutbildning och yrkesarbete. De ansåg, att de nu kunde skörda vinsterna av kvinnorörelsens framgångar.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

Den förändrade strukturen avspeglas i Kvinnliga studentföreningens inre arbete. Det blev svårare att organisera de studentskor som fanns i Lund och småkonflikterna *inom* föreningen ökade. Redan 1919 hade man klagat över studentskornas bristande intresse för politiska och sociala förhållanden. Närvarofrekvensen vid seriösa debatter stannade vid 20 personer. Inom föreningen klagade man över att studentskorna var illojala. Utifrån angreps föreningen för kotteribildning och brist på program.[26] Organiseringen fungerade inte längre sammanhållande. Mobiliseringen var ineffektiv.

Men samtidigt ökade festglädjen och upptågen. Studentskorna började utveckla en egen festkultur, byggd på erkännandet av särarten. Samtidigt ökade studentskornas krav på särundervisning och särboende. Man krävde kvinnlig gymnastik under kvinnlig ledning.[27] Man ökade kraven på ett permanent fungerande studentskehem. Man startade en kvinnlig sångförening.

Flickornas orientering mot männens värld gick däremot långsamt. Deras aktiva arbete i kårlivet var svagt. När en ordförande för föreningen en gång yttrat sig på ett kårmöte, togs detta till protokollet såsom något helt unikt. Valet av Anna Munck af Rosenschöld till kårvice ledde inte — som hon hoppades — till ett genombrott för kvinnor i kårens maktpositioner.

Kvinnorörelsens nya strategier mot yrke, likalön och karriär avspeglas i studentskornas värld i form av diskussioner om arbetsmarknaden och orienteringar om Fredrika-Bremer-förbundets arbete för likalön, den akademiska utbildade kvinnans besvärliga situation och om gift kvinnas förvärvsarbete.[28] Akademiskt bildade kvinnors förening sökte värva medlemmar i föreningen liksom International Federation of University Women.[29]

Tjugofem år efter Kvinnliga studentföreningens tillkomst var det tid för jubileum. Den 12 november 1925 firades festen med inte mindre än 147 deltagare. Lunds första studentska, dr Hedda Andersson, deltog. Hilma Borelius, den första kvinnliga docenten, höll högtidstalet. Middag avåts på Akademiska föreningen med kantat, bål och turkiska cigaretter. Orkestermusik utfördes av tre män och ett studentskespex hade anordnats på scenen. En jubileumstidning trycktes i 800 exemplar på Carl Bloms tryckeri. Ett telegram avsändes till Anna Bugge-Wicksell, då i Genève som Sveriges första kvinnliga representant i NF. Greta Håkansson, dvs den senare kända historikern Greta Wieselgren, organiserade jubileet. I sitt programtal redovisade hon på ett intressant sätt den nya mentalitet som utbrett sig bland studentskorna. Studentskor var inte längre en undantagsföreteelse utan en grupp, som kämpade och konkurrerade med män. Yrkesutbildningen, inte bildningen, var studentskans mål. Men för sin rätt till ett yrke ville hon inte till något pris avstå från eget hem eller från "das ewig Weibliche". Detta i polemik mot gårdagens kvinnosakskvinnor, som gått till emancipatoriska överdrifter.

Den nya lundastudentskan var garçonflickan med yrkesambitioner och sexualliv. Familjebildning ingick i framtidsplaneringen. "Studentskeföreningens verksamhet bör i första hand vara ägnad som ett medel att uppfostra sina medlemmar till kvinnor, vilka kunna lämna akademin som medvetna människor,

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

som känna ansvaret i moderskallet som väntar dem, vare sig det blir i det egna hemmet, i skolan eller på sjukhuset" skrev Greta Åsard 1926.

Även Hilma Borelius noterade denna mentalitetsförändring i sitt märkliga föredrag *Reform och evolution.*[30] Sekelskiftets kvinnorörelse hade inte gått till överdrifter, som nuet måste utplåna, menade hon. I stället hade man sett problemet för snävt. Parollen "Sök ett arbete, gör dig nyttig, så kan du lätt undvara en mans kärlek" i den tidiga kvinnosaksrörelsen borde ha vidgats genom Ellen Keys credo: "Sök kärleken. Arbete och intellektuell utveckling är svält utan den". Hilma Borelius strävade efter en syntes "Sök arbete och utveckling, följ objektiva mål, då skall kärlekens lycka och smärta därjämte tillfalla dig."

Hilma Borelius' apostrofering av Ellen Keys syn på kvinnorörelsen — Hirdmans b-position — skall ses mot bakgrunden av hennes eget bittra och ensamma liv — värt en mer ingående skildring än den som här kan ges.[31] Ändå vill jag lyfta fram ett enda litet blad ur hennes livs historia — ett brev från Ellen Key till Hilma Borelius' 50-årsdag 1919. Ellen Key skriver:

"Men ack, jag vet hur det känns att stå i livets midt men på den *nedåtstupande* sluttningen; stå där med mor och far i graven, ej längre någons "barn" — stå där utan att ha ägt en make, utan att ha ägt barn, stå ensam, ensam, medveten om att för sådana som dig och mig det sorgsna diktarordet gäller: "Tusen århundradens blod släckte sin gnista i mig!"

Sedan övergick Ellen Key till att beskriva forskningen som den "lantmannagärning" som skulle försona Hilma Borelius med hennes öde. Men Ellen Key måste ge upp — heta tårar förblindade henne. Sällan har priset för kvinnans frigörelse fått ett bittrare uttryck.

25-årsjubileet lyfte således fram ett centralt kvinnoproblem som hitintills inte omsatts i en kvinnorörelse: kvinnors dubbla roller.

Kvinnorörelsens strategi på 20-talet hade gått ut på att öppna tjänster även för gifta kvinnor. De unga studentskor som skulle utnyttja dessa vinster, upplevde nackdelarna och drev därför tesen om kvinnans särart. Det var *både* tjänst och hemliv som skull erövras, men nu i konkurrens med männen. Den hårdnande konkurrensen märktes också bland studentskorna själva. Tidigare hade kvinnliga doktorer ofta blivit docenter. Nu under 20-talet disputerade fem kvinnor i Lund utan att någon fick docentur. En universitetskarriär låg uppenbarligen fortfarande utom räckhåll för disputerade studentskor. Asta Kihlbom hade blivit docent i Uppsala 1926 och återvände till Lund som sin mans hustru. Först 1930 fick hon docentstipendium i Lund.

Under 1930-talet accentuerades dessa problem. Industrialiseringen förvandlade den stora gruppen "tjänarinnor i hushåll" till arbeterskor och sekreterare och berövade den akademiskt utbildade kvinnan den extra arbetskraft, som varit förutsättningen för ett kvalificerat yrkesarbete. Befolkningskrisen gjorde det till en bjudande plikt att föda barn och tidens rasidéer krävde att just den intellektuella eliten skulle föröka sig mest.[32] Den akademiska arbetsmarknaden kunde inte svälja alla, som lämnade universiteten. Risken för ett akademiskt proletariat ansågs överhängande. I det läget riktades ständiga uppmaningar till

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

gifta kvinnor att avstå från sitt yrkesarbete. En männens förening mot kvinnors yrkesarbete organiserades. 30-talet såg många begåvade, välutbildade kvinnor försvinna till familjen. 1937 låg studentskornas avbrottsfrekvens vid 54 %.[33]

Kvinnorörelsens strategi i detta läge var att bilda *Yrkeskvinnornas riksförbund* 1932. Kvinnorollen skulle professionaliseras. Även hemmet sågs som en arena för kvinnors ambitioner. Husmodersrollen skulle professionaliseras.[34] Utbildning, uppfostran och kurser ställdes på programmet. Duktighetsevangeliet började predikas för tidens kvinnor. *Allt* skulle bemästras. I spänningen mellan överstora krav och en bister verklighet utvecklades vad Asta Kihlbom senare kallade det "nymodiga underlägsenhetskomplexet" hos tidens studentskor.

Nedslag av kvinnorörelsens nya strategier finns i Kvinnliga studentföreningens verksamhet under 1930-talet. Kurser i klädsömnad och matlagning organiserades. Den radikale malmöläkaren Axel Höjer talade om sexualhygien — med stor protest och pressdebatt som följd. Sterilisering av olämpliga mödrar diskuterades samtidigt som de intellektuellas ansvar för samhället betonades. Nationalekonomen Karin Kock avvisade myten om samhällets feminisering och krävde större engagemang i samhället från studentskorna. Arkeologen Hanna Rydh, ordförande i Fredrika-Bremerförbundet, klagade bittert över studentskornas svaga sociala och politiska intresse och hävdade att de behövde professionaliseras även politiskt. När Studentskegården projekterades, planerade man ett kök i varje våning. Detta ansågs som "ett svek mot kvinnosaken" men var helt i linje med kvinnorörelsens aktuella strategi.[35]

Av speciellt intresse är ett föredrag 1937 av ordföranden i Stockholms kvinnliga studentförening, Barbro Adams-Ray. Hon ansåg att studentskorna i Stockholm hade svårare problem än de i Lund. De möttes av direkt motvilja från de manliga studenterna. En klar maktkamp utkämpades för likställighet. Den skulle vinnas med ökad kompetens. Kvinnor skulle vara *lika bra* som männen.

Föredraget kommenterades i pressen under rubriken "Lunds studentskor — älskade och tolererade." Rubriken speglar en verklighet. Successivt hade studentskorna i Lund börjat assimileras i kårlivet, i ämnesföreningarna, i seminariernas arbetsgemenskap. Manliga kårordföranden gästade den kvinnliga studentföreningen och informerade om studentriksdagar och utredningar. Professorer — alla män — höll bejublade föredrag i föreningen och Frans G. Bengtsson kom som välartikulerad gäst. Lunds studentskor mötte således en positiv och avspänd atmosfär i den ännu mansdominerade universitetsvärlden. Studentskorna i Lund ansåg att utestängningen från stipendier var "det enda område inom universitetsvärlden där hon saknar samma rättigheter som de manliga studenterna."

I slutet av 30-talet föll den sista skrankan — kvinnor fick tillträde till stipendier för manliga studenter.[36] För många studentskor framstod Barbro Adams-Rays tes att "den dag likställighet är uppnådd, har ingen studentskeförening något berättigande" som redan vunna positioner i Lund. Kampen var över. Kvinnliga studentföreningen hade gjort sin tjänst. Det var tid för sorti.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

4.

Kvinnliga studentföreningens sista bevarade styrelseprotokoll saknar datum men kan placeras i maj eller juni 1946. Man planerade en novitieafton på Studentskegården den 7 oktober 1946, men inget i texten antyder att föreningen skulle läggas ned. Ingegerd Wedin daterar den tysta och stilla nedläggningen till 1947 med hjälp av artiklar i Lundagård.[37]

Går man bakåt i protokollen är det emellertid uppenbart, att föreningen länge kämpat med stora svårigheter. Ekonomin var usel, anslutningen till föreningen dålig, närvaron vid sammanträdena skral och svårigheterna att få fram en styrelse växte. Desperata åtgärder gjordes för att genom aktiv anknytning till kvinnorörelsen väcka liv i den försvagade föreningen. En representant för *Kommittén för ökad kvinnorepresentation* inkallades, som manade studentskorna att fatta politisk ståndpunkt och känna politiskt ansvar.[38] En intensiv diskussion fördes, om man borde ansluta sig till den nyorganiserade *Yrkeskvinnornas samarbetsförbund* (1944).[39] Två sammanträden planerades med yrkesverksamma, akademiskt utbildade kvinnor för att studentskorna skulle få en yrkesorientering. I mars 1945 diskuterades Elin Wägners *Väckarklocka* — helt utan engagemang från studentskorna. En gästföreläsningsserie i sociala frågor och en kurs i diskussionsteknik planerades — och inställdes. Ingenting hjälpte. Lunds studentskor föredrog att vara oorganiserade.

Trettio år senare — 1978 — skapades *Forum för kvinnoforskning och kvinnliga forskare* i Lund. Det var ett uttryck för en kollektiv mobilisering av kvinnorna — till stöd för och medvetandegöring om de kvinnoproblem som fanns ute i samhället: diskriminering, olika lön, sämre karriärgång, dubbelarbete och liten andel i samhällets maktapparat.[40]

Det problem som nu tecknar sig är — varför fick vi en trettioårig, tom och tyst period i lundastudentskornas relationer till kvinnorörelsen? Varför upphörde studentskornas organisering? Förklaringen kan, tror jag, sökas på flera plan.

Den mest närliggande förklaringen är, att Lunds studentskor under 1940-talet i snabbt växande takt assimilerades i kårlivet och på ansvarsposter i sina ämnesföreningar. Integrationen visade sig effektivare än konkurrensstrategin.

En som hävdade den åsikten var Margareta Brattström, uppskattad och duglig kårvice.[41] Hon menade i ett föredrag 1945, att lundastudentskorna hade nått likställighet med de manliga studenterna. I viss mening fullföljde hon Hilma Borelius' credo: genom kamratskapets eggelse skulle män och kvinnor *gemensamt* lösa samhällets problem. Samma uppfattning fördes fram av Ulla Rügheimer i en Lundagårdsartikel.[42] Att det rörde sig om en medveten *strategi* framgår av Rügheimers artikel. Endast genom att riva ned isoleringstendenser till grunden kunde man få bukt med "de redan alltför höga barrikader som på arbetsmarknaden och annorstädes rests mellan könen". Strategin byggde på att könsskillnaderna förklarades oproblematiska. Likhetstanken gjorde sitt återintåg, men männens värld skulle inte erövras genom strid och konflikt utan genom samverkan på basis av den vunna rättsgrunden för likställighet på arbetsmarknaden.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

Under 1940-talet hade kvinnornas andel av studentkadern ökat och — vad viktigare var — inom några ämnen började kvinnor komma i majoritet vid seminarierna på grundutbildningsnivå. Blygheten och rädslan för att yttra sig, som förstummade tidigare generationer, började lätta. Studentskorna lärde sig diskutera på männens villkor, med mäns språk. Underlägsenhetskomplexet gav vika för ett nytt självförtroende.

1940- och 1950-talets studentskor mötte också en helt annan arbetsmarknad än tidigare. Efterfrågan på akademiskt utbildad arbetskraft var stor.[43] Konkurrensen om jobben minskade i takt med skolans, sjukvårdens och universitetens utbyggnad. Förslagen att kvinnor skulle stanna hemma för att lämna jobben åt manliga familjeförsörjare upphörde. Man började också lägga märke till enstaka kvinnor i toppställning i riksdagen, i ämbetsverken, i skolväsendet. I det närbelägna Köpenhamn hade Astrid Friis blivit professor 1946 som den första kvinnan. De hårda pionjäråren var över. Nu gällde det att skörda frukterna. Det var en *tidsfråga,* när kvinnor skulle bli jämställda.[44]

Naturligtvis märkte vi ibland, att begåvade kvinnor föll bort ur karriären. Den selektionsprocess, som brukar fångas in med orden "the higher, the fewer" fungerade även nu.[45] Men vi gav den aldrig en kollektiv förklaring. Vi såg det som individuella fall — beklagliga — men sist och slutligen som vars och ens ensak. Sambeskattning och uteblivna förvärvsavdrag var förklaring nog. Ingrid Gärde-Widemars studie *Hatt och huva* (1945) visade på en starkt segregerad arbetsmarknad men kunde läsas som en bekräftelse på att kvinnor *frivilligt* valde de lägre positionerna — de *sökte* inte ens tjänster som rektor i skolor, där kvinnor var i majoritet. Det vi idag kallar "omsorgsrationaliteten" fungerade i praktiken.

Naturligtvis mötte även de av oss som blev kvar i karriären motstånd. Men vi var uppfostrade till att aldrig skylla ifrån oss på andra. Integrationsstrategin omhuldade föreställningen om könens likhet. Man skulle skämts för att slunga ut en anklagelse för könsmotstånd mot sina manliga bedömare. Duktighetsevangeliet hade gått hem. Manssamhällets direkta och indirekta diskriminering av kvinnor blev därför aldrig formulerad.

Även för kvinnorörelsen var 1940- och 1950-talen en tystnadens tid. Organiseringen släppte sitt grepp och mobiliseringen avtog. Yvonne Hirdman talar om tiden som en "ickefeministisk tid". Rörelsens ledande kvinnor stred sida vid sida med männen *för* ett bättre u-landsbistånd, *för* kvinnors pensionsrätt och *mot* atomvapen. Strategin hette integration och samverkan och normen blev människan.[47] Ur den nya normen föddes så nyfeminismen, när nästa generation upptäckte ineffektiviteten i integrationsstrategin.

Den nyare forskningen kring struktur och process, som är typisk för 1970-talets samhällsinriktade forskning, har avslöjat könsstrukturen i samhället och givit både kvinnorna och forskarna nya teoretiska glasögon. Först efter kvinnoforskningens genombrott blev det möjligt att skriva om kvinnliga forskare och se patriarkatets mönster bakom sakkunnigutlåtanden och betygsprotokoll.[48] Samtidigt vidgade 1960-talets könsrollsdebatt synfältet utöver den akademiska sfären.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

Kvinnorörelsen har då åter sökt sig en ny strategi, där kvinnan som norm blivit det utopiska målet. Kvinnans särart fordrar ett särskiljande av könen men nu på kvinnans villkor. Forum för kvinnoforskning är studentskornas svar på den utmaning som ligger i nyfeminismen.

5.

Kvinnohistorikern Yvonne Hirdman har i olika sammanhang jämfört olika strategier inom svensk kvinnorörelse.

I min analys har jag velat visa, att det finns nedslag ur de skilda strategierna inom kvinnorörelsen även i lundastudentskornas värld. Likheterna är störst under den första perioden. Skillnaden i strategier blir mest tydlig under övergången från konkurrensstrategin på 30-talet till integrationsstrategin på 40-talet. Studentskorna ledde den strategiförändringen. Under övergångsfasen gjordes försök från kvinnorörelsen att på olika sätt hålla kvar studentskorna inom den äldre strategin, att "uppfostra" dem, men förgäves. Den nyfeministiska kvinnorörelsen blev mer framgångsrik. Den fick en stark intellektuell framtoning och erövrade snabbt universiteten.

Vad som återstår att förklara är hur växlingar i strategier uppstår och varför lundastudentskornas handlingsmönster skiftade.

Jag tror att dessa växlingar i strategier kan förklaras som en fortlöpande förändringsprocess, där varje ny generation ärver den förra generationens resultat, men ryggar tillbaka för framgångens kostnader och därför väljer nya vägar på områden där förlusterna upplevts som störst.

Den första studentgenerationens strategi för likhet och acceptans utgick från att männen var norm. Men priset för strategin var högt: förlusten av ett kvinnoliv.

Tjugotalets och det tidiga trettiotalets lundastudentskor kunde utgå från det nya rättsläget med formell likställighet. Männens värld skulle nu erövras genom konkurrens. Man ville inte längre undvara sitt kvinnoliv, sin särart, sin kvinnokultur. Kvinnors skilda ansvarsområden skulle professionaliseras.

Nästa generation upptäckte att den dubbla kvinnorollen i kamp och konkurrens var en övertung börda. Man lyckades inte erövra en karriär och ett liv samtidigt. Många gav upp kampen. Strategin växlade då bort från kampen mellan könen till en integrering. Samverkan mellan könen skulle infria de förhoppningar rättsläget ingivit. Och bota de besvikelser de uteblivna framgångarna beredde enskilda individer. De kvinnliga strategierna tonade bort.

1960-talets studentskegeneration upplevde, att samverkanstrategin visserligen gav framgång för de få men aldrig gav utdelning för kvinnor på bred front. Den nya kvinnogenerationen tog då avstånd från den äldre generationens oförmåga att se kollektivt och solidariskt på kvinnan. Nyfeminismens öppna kamp riktar sig därför inte bara mot män utan också mot min generation av lundastudentskor och vår strategi av samverkan med män — och tystnad om offren.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

Lundastudentskornas förändrade handlingsmönster från 1890-talet till vår egen tid kan således förklaras och förstås som en kollektiv läroprocess mellan generationerna. Tanken är inte ny. När Hilma Borelius 1925 såg tillbaka på sin egen erfarenhet av lundastudentskorna och kvinnorörelsen formulerade hon — med litteraturhistorikerns fina förståelse för generationsväxlingarnas problematik — följande slutsats:

> Det är en sida av livets tragik att en generations erfarenhet i så ringa grad kan omedelbart komma den följande till godo. Problem, som syntes lösta, uppstå på nytt i kanske svårlöstare form. Eller kring det problem, som verkligen löstes, klunga sig andra — följdproblem. Klarhetens glädje är knappast vunnen, innan den höljes i nytt dunkel. Det är framför allt samhällsfrågornas öde.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

Noter

1. A.S. Ohlander, "Kvinnliga nordpolsfarare? De första kvinnliga forskarna i Sverige" i *Kvinnliga forskarpionjärer i Norden* s. 61—92, Stockholm 1987. A.S. Ohlander, "En utomordentlig balansakt. Kvinnliga forskarpionjärer i Norden" i *HT 1987:1.*
2. B. Odén, "Historia som forskningsprocess". *Scandia, 39, 1973.* Dens., "Det moderna historisk-kritiska genombrottet i svensk historisk forskning." *Scandia, 41, 1975.* Dens., *Lauritz Weibull i forskarsamhället.* Lund 1975. Dens., *"Kvinnoutbildning och befordringsväsen".* Lunds Universitet Meddelar, 1975/1 Dens., "Forskande kvinnor inom svensk historievetenskap". *HT 1980.*
3. Artikeln bygger på ett föredrag hållet vid Studentskegårdens i Lund 50-årsjubileum i september 1987.
4. N. Elvander, *Intresseorganisationerna i dagens Sverige.* Uppsala 1969. S. Lundkvist, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850—1920* Uppsala 1977. T. Jansson, *Adertonhundratalets associationer* Uppsala 1985.
5. L. Wahlström, *Den svenska kvinnorörelsen.* Heimdals folkskrifter 84, 1904. Dens., *Den svenska kvinnorörelsen. Historisk översikt.* Stockholm 1933. E. Åsbrink, *Genom portar II.* Studier i den svenska kyrkans syn på kvinnans ställning i samhället 1809—1866. Uppsala 1962. G. Wieselgren, *Den höga tröskeln. Kampen för kvinnans rätt till ämbete.* Lund 1969. K. Widerberg, *Kvinnor, klasser, lagar 1750—1980.* Stockholm 1980. C. Carlsson, *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880—1910.* Lund 1986. Se även I. Hultgren, *Kvinnors organisation och samhällets beslutsprocess.* Umeå 1982. H. Streijffert, *Studier i den svenska kvinnorörelsen.* Göteborg 1983.
6. I Wedin, *Detta hade jag inte en aaaning om ...* Lund 1984.
7. Y. Hirdman, "Särart-likhet: Kvinnorörelsens Scylla och Karybdis?" i *Kvinder, mentalitet, arbejde. Kvindehistorisk forskning i Norden.* Köpenhamn 1985. Dens., "Kvinnostrategier för makt" i *Makt och kön.* Stockholm 1985. Dens., "Mellan likhet och särart — kvinnorörelsens historia i ett annat perspektiv" i *Vetenskap, patriarkat, makt.* Lund 1983. Dens., "Mellan struktur och konspiration. Om jakten på förklaringar till sakernas tillstånd" i *Hit men inte längre.* Ds A 1986:5. Dens., "Konsten att vara kvinna. Stilleben, Sverige 1950" i *Manliga strukturer och kvinnliga strategier.* Borås 1987. Se för dessa teoretiska ansatser även A. M. Berggren, "Mellan likhet och särart" i *Vetenskap, patriarkat, makt.* Lund 1983, samt U. Bengts m.fl. *Jämställdhet eller emancipation.* Strategier inom kvinnorörelsen. Åbo 1986.
8. Se I. Millbourn, "Om läroprocesser och socialism", i *Arbetets historia 2.* Lund 1988. Ingrid Millbourns avhandling har jag som handledare haft tillfälle läsa i manuskript och hennes synsätt använder jag här med hennes tillstånd.
9. Lunds kvinnliga studentförenings handlingar finns i Akademiska föreningens arkiv, Lund. Hilma Borelius' arkiv förvaras på Lunds universitetsbibliotek. Några tidigare minnesanteckningar av Lunds kvinnliga studenter finns: H. Borelius, "Kvinnligt studentlif i Lund" i *Under Lundagårds kronor,* II, Lund 1921, s. 339—354, A. Munck-Falk, "Mitt glada tjugotal" i *Under Lundagårds kronor,* IV, Lund 1957, s. 269—288. LKS:s *Jubileumsskrift* 1925. G. Wieselgren, "Det var den långa våren" i *Under Lundagårds kronor,* IV, 1957, s. 289—316. *Akademiska föreningens i Lund Årsskrift* 1965 med bidrag av Louise Overton, Asta Kihlbom, Anna Munck-Falk och Kerstin Berggren Axberger.
10. G. Wieselgren, a.a. s. 52
11. H. Borelius till L. Wahlström i brev 1896, citerat hos G. Wieselgren, s. 54. H. Borelius, "Kvinnligt studentlif i Lund" s. 353.
12. Uppgifterna har hämtats ur Lunds universitetskataloger och matriklar.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

13. Motståndet mot kvinnor i den akademiska karriären kom i öppen dag i riksdagsdebatterna. Wieselgren, a.a. Ett hätskt angrepp på lundastudentskorna publicerades i Stockholms Dagblad 11/12 1906. Den ledande lundastudentskan Hilma Borelius behandlades diskriminerande på Lunds universitetsbibliotek. Borelius, 1921, s. 348. Lundahistorikern Arthur Stille ger i sina brev till Sam Clason en livlig skildring av motståndet mot Hilma Borelius. Sam Clasons arkiv. RA. Generellt om motstånd mot kvinnor vid universiteten. *Kvinnliga forskarpionjärer i Norden.* Jämfo, Rapport 8, 1987.
14. G. Qvist, *Kvinnofrågan i Sverige 1809—1846. Studier rörande kvinnans näringsfrihet inom de borgerliga yrkena.* Göteborg 1960.
15. B. Losman, *Kamp för ett nytt kvinnoliv. Ellen Keys idéer och deras betydelse för sekelskiftets unga kvinnor.* Stockholm 1980.
16. Lunds kvinnliga studentförenings arkiv.
17. Brevet förvaras i Hilma Borelius' arkiv.
18. L. Wicksell-Nordquist, *Anna Bugge-Wicksell, en kvinna före sin tid.* Lund 1985.
19. G. Osbeck, "Ur Lunds Studentskegårds 50-åriga historia" i *Lunds Studentskegård 1937—1987.* Lund 1987.
20. Wahlström, a.a. 1933. *Kvinnors röst och rätt,* red. R. Hamrin-Thorell, U. Lindström, G. Stenberg. Stockholm 1969. B. Björkenlid, *Kvinnokrav i manssamhälle.* Uppsala 1982. B. Losman, "Kvinnoorganisering och kvinnorörelser i Sverige" i G. Kyle, red., *Handbok i svensk kvinnohistoria.* Stockholm 1987.
21. Det var flera kvinnliga studenter i Lund, som liksom de manliga arbetade för socialistiska mål. Mest känd är Hildur Sandberg. Mindre känt är att lundastudentskor ledde bildningsarbete och socialt arbete bland stadens "fabriksflickor". Ang. Hildur Sandberg se J. Blidfors, *Lejoninnan från Lund.* Malmö 1982.
22. Om Hilma Borelius' arbete för rösträtten se L. Wahlström, a.a. 1933. Björkenlid, a.a. s. 64, 254.
23. B. Mårald, *Den svenska freds- och neutralitetsrörelsens uppkomst.* Gbg 1974. *Trettio år i fredens tjänst.* Stockholm 1945.
24. H. Borelius, "Kvinnligt studentlif i Lund" s. 352.
25. A. Munck-Falk, a.a. 1965. Wieselgren, a.a. s. 52 ff efter Wicksell, Larsson och S. Moberg.
26. Greta Åsard i Lundagård november 1926.
27. Ang. argumentationen för kvinnors särbehandling se M. Nordström, *Pojkskola, flickskola, samskola.* Lund 1987.
28. Wieselgren, a.a. — B. Åkerman, *Vi kan, vi behövs.* Stockholm 1983. I. Hultgren, a.a.
29. Wieselgren, a.a. Hultgren, a.a. Åkerman, a.a.
30. Tryckt i H. Borelius, *Klarnad syn. En efterskörd.* Lund 1935. Jfr A S Ohlander HT 1987 s. 14.
31. E. Fogelklou, "Hilma Borelius 1869—1932" i H. Borelius, *Klarnad syn. En efterskörd.* Lund 1935.
32. Det har visats att studenter mer än andra grupper följde "myrdalspropagandan" för större familjer. S. Moberg, *Vem blev student och vad blev studenten?* Lund 1951, s. 311. För 30-talets kvinnorörelse se Hirdman och Berggren i *Vetenskap, patriarkat, makt.*
33. S. Moberg, a.a. s. 148. Wedin, a.a. s. 44. *Kvinnliga forskarpionjärer,* s. 64 ff, 77 ff.
34. I Hultgren, a.a. s. 45, 42. Y. Hirdman, "Särart — likhet", s. 30. Dens., "Den socialistiska hemmafrun" i B. Åkerman, *Vi kan, vi behövs,* s. 34—51.
35. K. Berggren Axberger i *Akademiska föreningens årsskrift* 1965 s. 7. Isländskan Olafia Einarsdóttir med tidigare universitetsutbildning i England, där de emancipatoriska idealen ännu rådde, reagerade mot den "husmoderism" som byggts in i Studentskegården. O. Einarsdóttir, "Min tid på Studentskegården" (s. 23) i *Lunds studentskegård 1937—1987.* Lund 1987.
36. Uppgift av Eva Hagnell Gerle, som drev fram förändringen.
37. I. Wedin, a.a. s. 30.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se

38. Ang. denna B. Åkerman, a.a. s. 179.
39. Ang. denna B. Åkerman, a.a. s. 180—183.
40. För den nya kvinnorörelsen se H. Streijffert, a.a.
41. Uppgiften vilar på personliga hågkomster och har bekräftats av Margareta Brattström Donnér.
42. U. Rügheimer 22/11 1947. "En onödig förening". Lundagård 28:12.
43. B. Odén, *Forskarutbildningens resultat 1890—1975,* (stencil, under utgivning). C. Blom, — B. Pikwer, *Vem blev forskare och vad blev forskaren?* Delrapport I. Historiska institutionen, Lund 1976.
44. B. Odén, "Kvinnoutbildning och befordringsväsen". Lunds Universitet Meddelar. Temanummer 1975:16.
45. G. Qvist, *Statistik och politik.* Stockholm 1974. Kvinnor i statlig tjänst. SOU 1975:43. G. Asplund, *Karriärens villkor.* Stockholm 1984.
46. G. Kyle, "Kvinnan under 1900-talet", s. 364 i HT 1980, I. Hultgren, a.a. s. 58, 73 f, 76.
47. Normen "människan" formulerades av Eva Moberg, Hertas redaktör under 1960-talet. Den vänsterradikala tidskriften *Vi kvinnor* bytte namn till *Vi människor.* Se om nyfeminismen E. Dahlström i *Kvinnors liv och arbete.* Uppsala 1968. Streijffert, a.a. Berggren, a.a.
48. Se t.ex. B. Odén, "Forskande kvinnor inom svensk historievetenskap" i HT 1980 s. 244—265. *Kvinnliga forskarpionjärer i Norden.* Rapport från Jämfo 1987:8. A.S. Ohlander, "En utomordentlig balansakt. Kvinnliga forskarpionjärer i Norden" i *HT* 1987:1.